

משה - מודל למנהיגות

- א. השאלות ביחס לשם משה
- ב. הסיבה לאי נתינת השם ע"י הוריו
- ג. "ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתהו"
- ד. הביטוי המעשי של משמעות השם "משה" בתקופת הנהגתו את העם
- ה. סיום מנהיגותו של משה
- ו. סיכום

א. השאלות ביחס לשם משה

משה רבינו הוא מנהיגו הראשון של עם ישראל. במשך כל הדורות הווה משה סמל ואות הזדהות למנהיג דגול בעל מידות נפש נעלות. לאורם של חכמינו ז"ל, ננסה לעמוד על כמה מתכונותיו של משה אשר הקנו לו את המעמד הרם של מנהיגה של האומה הישראלית.

בבואנו לעיין בקביעת שמו של משה אנו נתקלים בכמה תמיהות. הראשונה שבהם היא: מדוע יוכבד ועמרם - הוריו הביולוגיים של משה, לא נתנו לרך הנולד להם שם? מדוע הוצרכו לעבור שלושה חדשים עד שבת פרעה אשר מצאה אותו באקראי ביאור, תקרא לו בשם? מכאן אנו עוברים לתהייה נוספת, והיא: כיצד יתכן שגדול הנביאים ומושיען של ישראל קרוי בשם שניתן לו על ידי נכריה המייצגת את בית המלוכה המצרי? הגם שהיא נתנה לו שם, יכלו הוריו לשנותו, כפי שמצאנו אצל רחל שקראה לבנה הצעיר 'בן-אוני' ואביו שינה את שמו ל'בנימין' (בראשית לה, יח), וכך נקבע שמו לדורות.

תמיהה שלישית היא על עצם השם - "משה". משה נקרא כך בעקבות דרך הצלתו מן היאור, כפי שמעידה התורה (שמות ב, ט): "כי מן המים משיתהו". מה מיוחד באופן ההצלה הזה שעל שמו קראה לו בת פרעה בשם זה?

שאלה אחרונה לענייננו מוסבת על צורת השם: מדוע "משה" - בלשון הווה, ולא בלשון עבר? משה נקרא על שם הפעולה: "מן המים משיתהו" והיה ראוי יותר לקרותו **מְשֶׁה**, בלשון עבר.

ב. הסיבה לאי נתינת השם ע"י הוריו

בכדי להשיב על התמיהות שעוררנו עד כה, עלינו לנסות להבין את המהלך המסתתר מאחורי הדברים. בשעה שנולד משה אומרת התורה (שמות ב, ב): "ותרא אותו כי טוב הוא", ועל כך אמרו חכמים (סוטה יב, א): "בשעה שנולד משה נתמלא הבית כולו אור". כאשר משה

רבנו נולד היה ברור לעין כל שלא נולד כאן תינוק ישראלי "רגיל", אלא נולד כעת תינוק שעתידי לצאת ממנו איש בעל השפעה גדולה לאומה הישראלית. העוצמה של אותו תינוק שנולד הייתה ניכרת גם בשלב מאוחר יותר, כאשר בת פרעה ראתה את תיבת הגומא ובה משה. נאמר שם (שמות ב, ו): "ותראהו את הילד". ובמדרש שמות רבה (פרשה א, כד [שנאן]) דורשים: "ותפתח ותראהו את הילד" - 'ותראה' לא נאמר אלא 'ותראהו'. אמר ר' יוסי בר חנינא: שראתה עמו שכינה, כלומר, ותראהו לשכינה עם הילד"¹.

העולה מתוך הדברים הוא שהולדת משה עוררה עניין רב, אך עדיין לא היה אחד שביכולתו לפרש מה התרחש כאן. כולם חשים כאן משהו בעוצמה האדירה, אך לא ידוע מה עניינו ומה טיבו. אפילו יוכבד, אמו של משה, לא ידעה מה מהותו ועניינו של הבן הנולד. הוריו של משה היו מודעים היטב לכך שהופקד בידם אוצר יקר, אך לא הבינו את תוכנו.

אין יוכבד ועמרים יכולים לקרוא לרך הנולד בשם, שכן שמו של אדם מעיד על מהותו ועל תפקידו עלי אדמות. יוכבד לא יכלה בינתיים לפענח את שליחותו של בנה הנולד בעולמו של הקב"ה, ולכן היא מחליטה **להצפינו** במשך שלושה ירחים מתוך ציפייה לגלות את הצפון בבנה.

כעבור "זמן הבחנה"² זה מעידה התורה (שמות ב, ג): "ולא יכלה עוד הצפינו". כלומר: תם עידן הניסיון של פענוח הצפון במשה, ואם עד כה לא הצליחו בבית לקבוע את שמו, דהיינו ייעודו, אזי צריך לנסות בחוץ: "ותתצב אחותו **מרחוק** לדעה מה יעשה לו".

ג. "ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתהו"

חלילה לנו לחשוב שהפקירו את משה "ליד הגורל". המשפחה "הפקידה" את קביעת עניינו של הבן בידי ההשגחה. ואכן, כאשר ההשגחה פעלה באופן ישיר והתערבה בגורלו של משה, נקבע שמו שלו. ממילא אז נקבע תפקידו הלאומי. ומדוע רגע זה הוא רגע שליחת האמה של בת פרעה לעבר התיבה, **והמשייה** של משה מתוך היאור? משה קרוי על שם פעולה זו - "כי מן המים משיתהו", שכן תפקידו הוא למשות ולהציל את עם ישראל מיד פרעה ומארץ מצרים, ובכך להתמנות למנהיג העם.

חיזוק לכך נמצא בעובדה שמשיתו של משה לא נעשתה על ידי אדם מן השורה, אלא דווקא על ידי בת פרעה, מלך מצרים. לקיחת משה לבית המלוכה המצרי הראתה שמשה מיועד

1. וכן רש"י מוסיף על אתר: "מדרש אגדה - ראתה שכינה עמו".

2. שלושה חדשים היא תקופה הניתנת להבחנה בין עוברים לדעת מי אביהם הביולוגי במסכת יבמות. אשה שהתגרשה או נתאלמנה צריכה להמתין שלושה חדשים בכדי שיוכלו לדעת אם היא הרתה לאישה הראשון או לבעלה החדש. ברצוני לעשות השוואה רעיונית לעניינו ולטעון ששלושת החודשים שהוצפן משה גם הם ניתנו להבחנה, לעמוד על קנקנו של התינוק.

לתפקיד ממלכתי, תפקיד מנהיגותי. אותה פעולה של הלקיחה מן היאור היוותה ציון דרך בעולמו של משה, והראתה שהוא נועד למנהיגות³.

ישנה מחלוקת מפורסמת במסכת סוטה (יא,ב) לגבי הפסוק "ותשלח את **אמתה**": "רבי יהודה ורבי נחמיה: חד אמר ידה וחד אמר שפחתה". שמעתי מפי אמי מורתי פירוש נאה העומד על שורש המחלוקת בחז"ל. רבי יהודה ורבי נחמיה הציגו לפנינו שני פנים שונים להסתכלות על העובדה שמשה נמשה על ידי בת פרעה מן היאור: המעשי והאמוני. חד אמר שבת פרעה נקטה צעד מעשי והגיוני בשביל למשות את משה. היא שלחה את שפחתה להביא את התיבה כי אין דרך מעשית אחרת להביאה אליה. דעה שניה סוברת שבת פרעה נקטה צעד מלא אמונה ובטחון שמן השמים יסייעו לה אם היא תעשה את ההשתדלות שלה להביא את התיבה. ואכן היא שלחה את ידה, ומהשמים סייעו לה וקרה נס והתארכה ידה, ובכך הצליחה להביא את התיבה לחיקה.

אם יורשה לנו להציע כאן ש"אלו ואלו דברי אלוקים חיים", ושכל תנא בא להדגיש פן אחר בתכונותיו של משה, אזי נמצא שבמאורע הרמוז בשם **משה** טמונות שתי תכונות חיוניות וחשובות במנהיגות: מצד אחד להיות חדור אמונה ובטחון, ומצד שני, לא להיות שאנן וחסר היגיון, אלא להיות איש מעשה המחובר למציאות. לתכונות אלו יזדקק משה כשיגדל ויכנס לתפקידו.

אחר שראינו את המשמעות העמוקה הטמונה בשמו, ברור מדוע הוריו של משה לא מצאו לנכון לשנות את השם שניתן לבנם על ידי אישה נכריה. הם הבינו שכך כיוונה ההשגחה וזה הוא ייעודו ותפקידו של בנם שניתן בשם שלו.

ד. הביטוי המעשי של משמעות השם "משה" בתקופת הנהגתו את העם

משה, כאשר בא להתמודד עם המצוקה הראשונה של עם ישראל על הים, הוא נדרש להשתמש בשתי תכונותיו המנהיגותיות. עם ישראל עמד על שפת הים, מאחוריהם מצרים ואין להם לאן לברוח - "סגר עליהם המדבר". משה מתפלל אל ה', מעשה המביע אמונה מוחלטת בקב"ה, אך תגובתו הנגדית של הקב"ה מביעה התפלאות ונחרצות (שמות יד, טו-טז): "...מה תצעק אלי, **דבר** אל בני ישראל ויסעו. ואתה הרם מטך ונטה את **ידך** על הים ובקעהו...". ישנו צורך לנהוג בשני המישורים - המעשי והאמוני. מצד אחד על משה לשדר אמונה ולהדריך את עם ישראל לנסוע לעבר הים, למרות שהוא עומד על מכונו ואין שום

3. הרב סמט מציע שבשביל לתת לאדם תפקיד חדש או ייעוד מסוים, אותו אדם צריך להגיע למצב של כמעט מוות, ואז הוא כביכול "נולד מחדש" ומקבל על עצמו את תפקידו החדש. כך הדבר אצל ישמעאל שהגיע לצמאון מוחלט, והיה על סף מוות, כדי ל"הוליד אותו מחדש" ולתת לו את ברכתו מאת המלאך: "והוא יהיה פרא אדם...". כן הדבר אצל יצחק וסיפור העקדה, וכן אצל משה ביאור כאשר הוא שהה שם ללא מים ומזון וחשוף לסכנות, באה בת פרעה ו"הצילה" את חייו.

סיכוי בתנאים הללו לעבור אותו⁴. פעולה אמונית זו מרומזת במילה "דבר", שכן דיבור לא פועל פעולה מעשית בעולם. מאידך, עליו לפעול במישור המעשי ולפעול לבקיעת הים על ידי נטיית המטה על הים. פעולה מעשית זו מרומזת במילה "ידך".

דוגמה בולטת יותר, המעידה על שילוב התכונות המנהיגותיות של משה, היא מלחמת עמלק. מצד אחד משה היה ער לסכנה שלפניו, ולכן צווה את יהושע (שמות טז, ט): "בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק". מצד שני (שמות טז, יב): "ויהי ידיו אמונה עד בא השמש". המשנה במסכת ראש השנה (ג, ד) מתארת את ידיו של משה מכוונים כלפי שמיא, וזו לשונה:

והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וגוי וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה? אלא לומר לך כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדים את ליבם לאביהם שבשמים היו מתגברים ואם לאו היו נופלים.

ידיו של משה, המסמלות את הפן המעשי באדם, לא פעלו רק במישור הטכני, אלא **ידיו** היו **אמונה**. העשייה של משה הייתה חדורת אמונה. היה במשה את השילוב המיוחד של ראייה אמונית ומעשית, ועשייה אמונית מלאת בטחון. משה הצליח להשפיע מהתכונות ההנהגה הללו לעם ישראל, וכאשר הרים משה את ידו המלאה אמונה, עם ישראל שיעבד את לבו כלפי אביו שבשמים, במישור האמוני, וגבר על עמלק, במישור המעשי.

משה⁵, לא נקרא בלשון עבר מְשֶׁה, מכיוון שאין הוא קרוי על שם אותו מאורע היסטורי של משייתו מהמים בלבד, אלא הוא קרוי על שם התפקיד ותכונותיו שנתבררו באותה משייה: תפקידו הוא לגאול את ישראל **ולמשות** אותם מתוך הסכנה אל חוף מבטחים, לקרוע להם את הים ולהוליך אותם ביבשה בתוך הים, שזו היא המשייה של עם ישראל. במשך ארבעים השנה הקרובות, יצטרך משה להמשיך "ולמשות" את ישראל: בתלונתיהם, במלחמותיהם ובמריבותיהם, עד אשר יגיעו לחוף המבטחים - ארץ ישראל. הוא **מְשֶׁה** - בהווה. זהו תפקידו וזו שליחותו מאת ה' יתברך. שליחות זו החלה מול הסנה המופלא שבמצרים, והסתיימה כאשר הביאם משה לערבות מואב, מעבר לירדן ירחו.

לאורך כל התקופה יצטרך משה להשתמש בשתי התכונות שציינו: **אמוני ומעשי**.

ה. סיום מנהיגותו של משה

4. המדרש מתאר כיצד בני ישראל החלו לחצות את ים סוף והמים הגיעו עד צווארם, ורק אחר כך נבקע להם הים.

5. הפנה אותי חברי ינון חן למהרש"א על מסכת חולין, בו הוא מעלה את הבעיות בקריאת השם משה, הן מהפן הלשוני שבו (כפי שצינתי), והן מהפן הרעיוני שלו, שכן הוא שם מצרי. הגמרא בחולין בדף קלט, ב מוצאת מקור עברי לשם משה, "בשגם הוא בשר", כפי שהיא מוצאת מקור לשאר שמות לעזיזים בתנ"ך, כגון: המן, אסתר ומרדכי, שהם שמות פרסיים.

משה מתבשר על סיוס תפקידו בתור מנהיג אחרי האירוע של מי מריבה (במדבר כ, ב-ו): "ולא היה **מים** לעדה ויקהלו על משה ועל אהרן... ויבא משה ואהרן מפני הקהל..." שוב נבחן כושר מנהיגותו של משה, והפעם בצורה חריפה ביותר. ההתמודדות עם הקהל לא בכדי היתה מן הקשות, שכן היא נגעה במקור החיים של האדם והאומה - **המים**. משה שנבחר למנהיג בהיותו **במים** (מי היאור) עתה עומד לבחינה באמצעות **המים**.

הקב"ה מצווה את משה "והקהל את העדה..." - ציווי המבטא מנהיגות. "ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן **מימיו**" - כאן נדרש המנהיג לבטא את **אמונתו** וראייתו **האמונית** ע"י כוח הדיבור (כפי שכבר ציינו במאמר הדיבור אינו פועל פעולה בעלת רושם מעשי בעולם) לסלע שייתן מימיו. מאידך הוא גם מצווה על - "והוצאת להם **מים** מן הסלע **והשקית את העדה ואת בעירם**" - כלומר: משה נדרש להתנהגות **מעשית** של השקאת העדה ובעירם מים.

אם אכן משה היה מראה בפרשיה זו את שילוב התכונות המנהיגותיות של ראייה **מעשית** ו**אמונית**, אזי הוא היה ממשיך במנהיגותו. אך משה לא עשה כך: "...**ויך** את הסלע במטוהו פעמים ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם". משה מילא את חלקו השני של הציווי האלוקי הדורש ממשה הנהגה מעשית, ואילו את חלקו הראשון של הציווי, המשקף את הפן האמוני במנהיגות, הוא לא מילא. על כך מעידה התורה בעצמה: "יען לא **האמנתם** בי להקדישני לעיני בני ישראל..." - חוסר אמונה במנהיגות בהכרח גורר את שלילתה: "...לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם".

על מנת להיכנס לארץ דרוש לחצות את הירדן ולבקעו, בדומה לקריעת ים סוף, בו נדרשו לבוא לידי ביטוי התכונות המעשיות והאמוניות של משה. מכיון שלכאורה משה לקה בחוסר אמונה במנהיגותו, לא יוכל להביא את הקהל אל הארץ.

האדם הראוי להיות איש על העדה במקום משה הוא יהושע. יהושע היה "איש אשר רוח בו", את דרכי הנהגה הוא רכש ממשה אשר סמך את ידיו עליו. משה רבינו, המנהיג והנביא הגדול חטא במי מריבה, והקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, ולכן עונשו הגדול, אך עוצמות הנפש המנהיגותיות שבו הועברו ליהושע, ומיהושע לזקנים ולאורך כל הדורות.

1. סיכום

כותב הרב קוק ב"אורות" (פרק א, פסקה יב):

היהדות הניסית והיהדות הטבעית הן משולבות זו בזו, אחוזות אחת בחברתה כאחיות נשמה בגוף... מתמזגות הן שתי הצורות הללו אשר לכנסת ישראל, הניסית והטבעית, בכל הסתעפיותיהן, במעמד כזה שכל אחד מרחיבה את הגבול של חברתה.

משה - מודל למנהיגות

על מנת להנהיג את עם ישראל, דרוש מנהיג היודע לשלב בין ההנהגה המודרכת מצד האמונה, לבין ההנהגה המודרכת מצד המציאות. אותו שילוב נמצא במנהיגה הראשון של האומה הישראלית, משה, ואת תורת מנהיגותו הוא הנחיל למנהיגים הבאים.